№ 65 Յուլիսի 11 Չորեքշաբթի **1884** Յուլիսի 11 Չորեքշաբթի № 65

ՏԱՍՆ ԵՒ ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ. կէս տարվանը 6 րուբլ: Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի Тифлисъ. Редакція ‹Мшакъ›.

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Բացի կիրակի և տօն օրերից):

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԿՈՒՐՍԵՐ

Ս. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆՑԻ

Երրորդ տարի

1884—1885 ուսումնական տարվայ ուսման ընթացքը սկսվելու է սեպտեմբերի 15-ից: Աշակերտների ընդունելութիւնը օգոստոսի 20-ից: Աշակերտների թիւը սահմանափակ է: Մանրամասն տեղեկութիւններ ու կուրսերի կանոնները և ծրագիրը կարելի է ստանալ ձրիապէս եղբարց Ծովիանովների բանկային գրասենեակում և հիմնադրի բնակարանում, Սօլօլակի և Բոլշեվսկի փողոցների անկիւնում, Ալէքսանդր Ղորղանեանի տանը, № 21: Օտարաքաղաքացիք դիմում են՝ Въ Тифлисъ. Степану Мануэльянцу.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Իմ բացատրութիւնս: Մեր ուսումնարանական պակասութիւններից մէկը: — ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Նամակ Երևանից: Նամակ Ախալքալաքից: Ներքին լուրեր:—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ: Սնապաշտութեան քուրմ:

ԻՄ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՍ

Պարտաւորութիւն եմ համարում մի կարճ հաշիւ տալ հայ հասարակութեանը իմ դրութեանս մասին:

Արծրունի եղբայրներս ունէինք Թիֆլիսում կալուածներ, որոնք պատկանում էին մեր տոհմին մօտ մի հարիւր տարի, որոնց նման ոչ միայն Կովկասում, այլ և Ռուսաստանում չը կար և որոնց արժողութիւնը միլիոնի էր հասնում. ահագին քարվանսարայ 200 խանութով և թատրոնով, 1,300 քառակուսի սաժէն տարածութեամբ և ահագին այգի 1,500 քառակուսի տարածութեամբ, սեփական տնով, ջրով և գազի գործարանով:

Երբ ներկայ տագնապի ժամանակ այդ կալքերը պէտք է ծախվէին պարտքերի համար, որոնք հասնում են կալքերի իսկական արժողութեան կէսին միայն, Թիֆլիսի հասարակութեան կողմից խոստումներ եղան մի կողմից ակցիոներական ընկերութիւն կազմել այդ կալքերը գնելու համար, միւս կողմից գնել այդ կալքը Էջմիածնի համար, երրորդ կողմից քաղաքի համար և այլն: Բայց ոչինչ չաջողվեց: Կալքերը աճուրդի նշանակվեցան ու բանկի վրա մնացին և այժմ ես զրկված եմ ամեն միջոցներից. նոյն իսկ այն պապական տունը այգիով, որտեղ ինքս ապրում էի, ձեռքիցս գնաց:

Այժմ խառն դրութեան մէջ, երբ ինքս դեռ չը գիտեմ ինչ միջոցներով ինքս պէտք է ապրեմ, որտեղ կը լինի „Մշակի“ խմբագրատունը, որտեղ կը լինի բնակարանս, ստիպված եմ առժամանակ, գոնէ երկու ամսով, դադարեցնել „Մշակի“ հրատարակութիւնը:

Տասն և երեք տարվայ գրական գործունէութիւնից յետոյ հայոց հասարակութեան համար, այժմ կորցնելով իմ ամբողջ կարողութիւնս, այս րօպէիս ինքն իրան հարց է առաջարկվում թէ „Մշակի“ գոյութեան և թէ իմ անձնական ապրուստի մասին:

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՄԵՐ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԱԿԱՆ ՊԱԿԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻՑ ՄԷԿԸ

Մեր ուսումնարանները դարձել են մեզ համար մի տեսակ ազգային պարծանքի առարկայ: Հասարակական հոգացողութեան մեծ մասը նուիրված է նրանց զարգացման, բայց պէտք է խոստովանած, որ մեր քսանուհինգ, երեսուն տարվայ հոգացողութիւնը չէ կարողացել մինչև հիմա ուսումնարանական գործը ամուր հիմքերի վրա դնել:

Մենք մտադիր չենք այստեղ մի առ մի յիշելու մեր ուսումնարանների պիտոյքները, մի այսպիսի գործ աւելի յարմար է կատարել, երբ ուսուցչական ժողովի աշխատութիւնները լոյս աշխարհ դուրս կը գան, որոնք, պէտք է ասած, շատ ուշացան. առ այժմ հասարակութեան ուշադրութիւնը դարձնում ենք մեր ուսումնարանների ախտերից մէկի վրա, խօսքս ուսուցչական խմբերի անհաստատութեան մասին է:

Յայտնի է, որ ուսուցիչների շուտ շուտ փոփոխվելը շատ վնասում է առարկաների կանոնաւոր և հիմնաւոր աւանդման, մանաւանդ շատ վնասակար է ուսուցիչների անդադար փոփոխվելը մեր ուսումնարաններում, որտեղ դեռ կանոնաւոր մշակված ծրագիրներ չը կան. իսկ մեր ուսումնարաններում —սկսած Գէորգեան ճեմարանից մինչև ծխական դպրոցը—համարեա իւրաքանչիւր տարի ուսուցչական խմբերը լուծվում են և նորից կազմվում. օրինակ Գէորգեան ճեմարանում վերջին չորս տարիները կրօնի, հայոց լեզուի և մաթեմատիկայի ուսուցիչները անդադար փոփոխվել են, մինչև անգամ անցեալ տարի կրօնի և հայոց լեզուի ուսուցիչները փոխվեցին ուսումնական տարվայ ընթացքում:

Նոր-Նախիջևանի հայոց հոգևոր սեմինարիայի մի քանի ուսուցիչները փոխարինվեցին Ռօստովի գիմնազիայի ռուս ուսուցիչներով, և մի քանի առարկաներ աւանդվեցին ռուսերէն լեզուով, մինչդեռ սեմինարիայի կանոնադրութեամբ նրանք պէտք է աւանդվէին հայերէն. Շուշիի հոգևոր դպրոցի՝ ամբողջապէս նորից կազմված ուսուցչական խումբը տարվայ ընթացքում սկսվեց լուծվել, տեսուչը հրաժարվեց:

Թավրիզի ուսուցչական խումբը մինչև հարցաքննութիւնները քայքայվեց. Բագուի անցեալ տարվայ կազմված ուսուցչական խումբը պէտք է ենթարկվի հիմնաւոր փոփոխութիւնների. մի և նոյնը կը լինի Երևանի և Ալէքսանդրապօլի ուսուցչական խմբերի հետ:

Այս անվերջ փոփոխութիւններին պէտք է աւելացնել տեսուչների և ուսուցիչների անժամանակ հրաւիրելը և արձակելը: Հոգաբարձութիւնը փոխանակ մայիսին կամ յունիսին վերջացնելու ուսուցիչների հարցը, քաշքշում է մինչև սեպտեմբեր, իսկ սեպտեմբերին հարցը վճռվում է շատ անբաւականացուցիչ կերպով: Տեսուչը հրաւիրվում է այն ժամանակ, երբ արդէն ինքը հոգաբարձութիւնը կազմել է ուսուցչական խումբը. այստեղից առաջ են գալիս անվերջ անբաւականութիւններ տեսչի և հո-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՍՆԱՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ՔՈՒՐՄ

(Հազարաւոր դէպքերից մի նկատուածը)

Առաւօտեան թոյլ լոյսի մի բարակ շերտ մըտնելով մի հին ու խարխուլ լուսամուտի երդիկից՝ անորոշ գծերով դուրս էր բերել խաւարի միջից մի մարդու պատկեր, որ ծալապատիկ նստած՝ ուղղել էր իր խորհրդաւոր հայացքը մի մեծ գրքի վրա, որի դեղնած ու քրքրված թերթերը բացարձակ վկայում էին, որ նա տարիների թւով մի քանի անգամ մեծ է այդ մարդուց: Երկայն կարմիր տէրողորմեան պտտվում էր նրա ձեռքում, և մերթ արագ, մերթ դանդաղ չրխկում էին նրա հատիկները: Երևում էր, որ տէրողորմեան ու դեղնած գիրքը մի և նոյն նպատակին էին ծառայում, որովհետև մարդու սև և խոր ընկած աչքերը յառած էին գրքի տողերի վրա, և մի և նոյն ժամանակ տէրողորմեայի հատիկները շարժվում էին ամեն մի անգամ, երբ այդ գրքից կարդացվում էր մի կտոր պարբերութիւն, կամ մի քանի խօսք: Ընթերցանութիւնից (բայց գուցէ մի ուրիշ բանից) մարդու խիտ թուխ մազերով ծածկված շրթունքները շարժվում էին, արտասանելով երբեմն կիսաձայնով կցկտուր խօսքեր, օրինակ. ‹սև հաւի արիւն... ասեղի թէժ ժամանակը... դնել գլխը դրսում... ոչխարի թիակի վրա... գրել այս աղօթքը... դնել հիւանդի գլխատակին... Աստուծով կը լաւանայ...›

Այս ամենից կարելի էր պարզ իմանալ, որ այդ մարդը կախարդ էր, կամ ինչպէս մեզ մօտ համեստութեամբ անուանում են, գրբաց: Նա գտնվում էր իր կոչման և արհեստի ամենահանդիսաւոր դրութեան մէջ. դէմքի ծամածռութիւնները, լարված ուշադրութիւնը, որով նա կարդում էր իր գիրքը, տալիս էին նրան մի խորհրդաւոր և ահաւոր դէմք, որի շնորհիւ միշտ մեծ և անխախտ է մնում նրա վարկը գռեհիկ ամբոխի մէջ: Նա գուշակում էր... Նա վճռում էր մարդու բախտը, վիճակը... Եւ այսպիսի մի ժամանակ ոչ մի ամենայն երկիւղածութեամբ է վերաբերվում դէպի պատգամախօսը, հաստատ համոզված լինելով, որ նա այդ րօպէին խօսում է դևերի, սատանաների, երբեմն և հրեշտակների հետ: Խորին ուշադրութեամբ և ակնածութեամբ նայում էր մեր այս կախարդին և այս տան ընտանիքը: Տան մէջ ամեն ձայն ու ծպտուն կտրված էր. ոչ ոք չէր համարձակվում խանգարել խորհրդաւոր լռութիւնը, որով պատած էր կախարդը իր խորհրդաւոր առարկաների—գրքի, տէրողորմեայի, և մի քանի ուրիշ օտարոտի բաների հետ, որոնց անունները կարող էր իմանալ միայն ինքը, կախարդը: Մինչև անգամ փոքրիկ վեց տարեկան երեխան անշարժացել էր նստած տեղը, հացի կտորը, կարծես, սառել էր նրա ձեռքում և նա իր խոշոր աչքերը լայն բացած, գիտում էր կախարդին մանկական հետաքրքրութեամբ: Տանտիկինը, մի չոր ու ցամաք միջահասակ արարած, որի դէմքի վրա մարմնացել էր վիշտը իր բոլոր ճնշող այլանդակութեամբ, նստած կախարդի առաջ, նայում էր: Նրա յոգնած, ծանրացած հայացքը՝ ջրում խեղդվողի պէս որոնում էր մի չնչին առարկայ, որից կարելի լինէր բռնել և փրկվել. կախարդի դէմքի վրա աշխատում էր նա կարդալ մի որ և է բան, բայց ի զուր. այդ դէմքը սառն էր և անզգայ, որպէս մի սառը քար: Եւ երբեմն նրա վշտից ճնշված սիրտը, անկարող լինելով համբերել, խուլ հառաչում էր: Այդ հառաչանքին երկրորդում էր և մի ուրիշ արարած, մի պառաւ կին, որ նստած էր մի քիչ հեռու ամենքից: Նա էլ իր դէմքը ուշադրութեամբ դարձրել էր դէպի կախարդի կողմը, թէև ոչինչ չէր տեսնում... Նա կոյր էր, և այդ բանը պէտք էր աւելի տանջէր խեղճին...

Բայց այս ամենի վերաբերմամբ անտարբեր էր միայն մի անզգայ դէմք, որ դրած էր բարձերի վրա: Դա հիւանդն էր, մի հաստ բեխերաւոր տղամարդ. նրա մարմինը մինչև ներքին ծնօտը խընամքով ծածկված էր հին վերմակների և փալասների մի կոյտով: Կեանքի նշոյլների հետքերը վաղուց էին հեռացել այդ դէմքից. երկար, հոգեմաշ հիւանդութիւնը այլանդակել, աղաւաղել էր այդ դէմքի բնութեան սահմանած գծերը: Ոչինչ մի բան չէր արտայայտում այդ դէմքը. ոչ դառնութիւն, ոչ վիշտ, ոչ կարեկցութիւն դէպի ընտանիքի անբախտ անդամները, որոնց պատկերները ուրուականների նման շարժվում էին տան անկիւնների խաւարում: Միայն ծանր ու կցկտուր շնչառութիւնն էր, որ պահում էր նրան այդ տան մէջ ապրող կենդանի բնակիչների թւում: Նրա կիսով չափ բաց շրթունքները կարծես քարացել էին և տան մէջ կարծես օդ չը կար նրա կուրծքի համար: Երեսի ոսկորները դուրս էին ցցվել, գոյացնելով երկու մեծ ու խոր փոսեր, որոնց մէջ երկու կոպերը դեռ բոլորովին միմեանց չը կպչելով, թոյլ էին տալիս տեսնել ապակիացած աչքերի մի մասը: Երբեմն նրա գունատութիւնից փայլվող ու սուր շրթունքներին մօտեցնում էին ջրի մէջ թրջած բամբակի կտորը, ջրի կաթիլները թափվում էին նա կուչ եկած լեզուի վրա և այնպէս էլ մնում: Կեանքը մաս-մաս, դանդաղ կերպով հեռանում էր այդ դէմքից. նա արդէն ‹ճանապարհ ընկած էր›, և տանում էր իր հետ այս ընտանիքի բախտը...

Ահա սրա համար է եկել կախարդը, ահա սրան պիտի բժշկէ նա: Նա նոր չէր եկել: Մի ամբողջ շաբաթը լրանում էր ահա, որ նստած այս տան մէջ, փառաւորապէս վայելելով խեղճ ընտանիքի հիւրասիրութիւնը, որին զոհ էին գնում նրա վերջին միջոցները, այդ ժամանակակից քուրմը պիտի կեանք տար հիւանդին, պիտի հարկադրէր իր ձեռքի տակ գտնվող դևերին կտրել գերեզմանի ճանապարհը: Նա գործ էր դրել իր գիտեցած հնարքները և յուսադրել էր ընտանիքը, որ նրա սիրելին անպատճառ կառողջանայ: Եւ խեղճերը հաւատում էին... Հաւատում էին, մի և նոյն ժամանակ տեսնելով, թէ ինչպէս հիւանդը օրէցօր վատանում է, օրէցօր հալվում է, իսկ կախարդի ճարերը ոչինչ չեն անում: Եթէ նրանք իմանային գոնէ, որ այդ մարդը չէ թողնում հիւանդին հանգիստ մեռնել, այն ժամանակ գուցէ կը վռնդէին նրան և այսպէս համոզված է ամեն մի կախարդ: Սեփական կաշիի ապահովութեան համար կախարդը հաւատացնում էր, որ հիւանդի չարչարանքները, վատ դրութիւնը հետևանք են այն հանգամանքի, որ անհնազանդ դևերը տեսնելով իր ներկայութիւնը, ապստամբված խռովութիւններ են գործում հիւանդի ներսում, կամենալով դուրս գալուց առաջ մի լաւ չարչարել խեղճին: Ամենքը

գաբարձութեան ընտրած ուսուցիչների մէջ: Ուսումնական մասի պատասխանատու տեսուչը շատ անգամ ստիպված է համբերել այս և այն ուսուցչի վնասակար ներկայութիւնը, որովհետև այս և այն ուսուցիչը հոգաբարձութեան մէջ կուսակիցներ և պաշտպաններ ունի:

Մեր կարծիքով այս բոլոր պակասութիւնները կանհետանան, երբ պարզ կը որոշվեն մեր ուսումնարանական վարչութիւների (առաջնորդ, հոգաբարձութիւն, թեմ. տեսուչ, տեսուչ) իրաւունքները և պարտաւորութիւնները, նմանապէս երբ կը սահմանվի մեր զանազան կարգի դպրոցների ուսուցիչների համար մտաւորական ցենզ:

Քանի՛ որ այս երկու պայմանները պարզ որոշված չեն, քանի որ խնամութիւնը և կամայականութիւնը տիրապետում են մեր ուսումնարաններում, երբէք մեր ուսումնարանական գործը չէ ցոյց տալու այն արդիւնքը, որը ժողովուրդը իրաւունք ունի պահանջելու:

Ի հարկէ այս բոլորի ուսումնարանների գոյութեան խնդիրը աւելի շատ է զբաղեցնում հասարակութեան, բայց այն, ինչ որ կախված է մեզանից, մեր բարի կամքից և մեր խելացի վերաբերութիւնից դէպի ժողովրդական լուսաւորութեան գործը, պէտք է կատարենք:

N. N.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

Յունիսի 15-ին

Այս յօդուածով մենք ուզում ենք խօսել վաճառականութեան վրա:

Այն երկիրներում, որտեղ կան այժմ յարմար ճանապարհային հաղորդակցութիւններ, ինչպիսի են երկաթուղիները, շոգենաւերը և այլն, այդ տեղերում հազիւ թէ լինի այնպիսի փողի պակասութիւն, ինչպէս է այժմ Կովկասում, և մանաւանդ Երևանում, որի վրա պէտք է մենք խօսենք: Մի երկրի առևտրական առաջադիմութիւնը կախված է այդ երկրի արդիւնաբերութիւնից և ճանապարհային հաղորդակցութիւնից: Մեզանում՝ Կովկասում և մանաւանդ Երևանում արդիւնաբերութիւն համարեա բոլորովին չը կայ և եթէ կայ էլ՝ շատ աննշան: Ապրանքներ տեղափոխելու համար ճանապարհներ թէև կան, բայց այնպիսիներ են, որոնց միջոցաւ հազիւ թէ ձեռնտու լինի արտահանել ապրանքները: Հետևաբար և առևտուրը պէտք է ընկնէր:

Պատերազմի տարին այն երկրները, որոնք գտնվում էին պատերազմի դաշտի մօտ, շատ հարստացան, ինչպէս Երևանը, Ալէքսանդրապօլը, Արդահանը, Փօթին, Բաթումը, և Դունայի մօտերը:

Այս հարստութիւնը պատերազմի շնորհքն էր, որը Ռուսաստանից փողը բերելով դէպի պատերազմատեղին, մօտ. տեղացիների գրպանը, որոնք և հարստացան, բայց երբ որ զօրքը հեռացաւ, փողը կամաց կամաց գնաց կրկին Ռուսաստան:

Կովկասում չը կար գործարանական մրցում (конкуренція), որ կարողանար մրցել Ռուսաստանից բերած ապրանքների, գլխաւորապէս մանուֆակտուրայի հետ: Եթէ կար էլ այդ երկրում արդիւնաբերութիւն, որից Երևանի նահանգը տալի է գլխաւորապէս բամբակը, այն էլ այնքան աննշան էր, որ չէր կարող դիմադրել ժողովրդի անկմանը: Մի կողմից ժողովրդի չուալ ապրելը, միւս կողմից անշարժ կալքերի վրա փող պարտքեցնելը և մի կողմից էլ Ռուսաստանի ապրանքների մրցումը Կովկասի փողը բոլորովին տարան: Հետևաբար պէտք է որ առևտրի պակասութիւնը զգալի լինէր և այդպէս եղաւ: Այն գիւղացին, որը կալի տարին առնում էր 100—200 րուբլու հագնելիք իր ընտանեաց համար, այժմ ստիպված է 50 րուբլիով բաւականանալ, որովհետև փողի պակասելովը և ընկաւ հողագործի աշխատանքի—հացաբոյսերի գինը: Այժմ այն գիւղացին ծախելով 4 խալվար ցորեն հազիւ կարող է լրացնել այդ 50 րուբլին, այն ինչ փողի շատութեան ժամանակ նրա 4 խալվարը 200 րուբլի էր տալիս, որը և կարող էր տալ հագնելիքի (մեզ ցանկալի չէ 1879 թուականի թանգութիւնը, որը առաջացաւ երաշտութիւնից և խալվարը ծախվեց 150 րուբլի մինչև անգամ), հետևաբար առևտրականը, որը այն ժամանակ օրական ծախում էր 100 րուբլու ապրանք, այժմ հազիւ թէ ծախում է 20 րուբլու:

Թէ ինչպէս կարելի է պահպանել երկրի հարստութիւնը նոյն երկրում, արդէն վերևում էլ ասացինք, որ այդ բանը կախված է տեղական միթերքների արդիւնաբերութիւնից և լաւ ճանապարհային հաղորդակցութիւնից: Այս մասին մենք ուրիշ անգամ էլ գրել ենք, բայց որովհետև այժմ մեր նպատակից դուրս է, դրա համար էլ թողնելով մի ուրիշ անգամի, մենք կը խօսենք մի ուրիշ առարկայի վերաբերմամբ:

Մեր խօսքը լինելու է տարեկան աշխատանքի մասին: Այս բանում մենք աչքի առաջ ունենք առ այժմ Երևանը:

Այն վաճառականը, որը անցեալ տարիներում տարեկան կարող էր շրջաբերել 30,000 րուբլու ապրանք, եթէ աշխատէր դիցուք 3%, դարձեալ տարեկան աշխատած կը լինէր 900—1000 րուբլի, որը բաւական էր մի ընտանիք կառավարելու: Բայց ինչ անէ նա այժմ, երբ կարող է ծախել ոչ աւել 5—6 հազարից, կաշխատէ 150—200 րուբլի, կարո՞ղ է արդեօք նա այդ գումարով կառավարել մի ընտանիք,—ի հարկէ ոչ: Մենք չենք խօսում այն մարդկանց—կալուածատէրերի վրա, որոնք մշտապէս ապահոված են իրենց կալուածներով (թէև առևտրի պակասութիւնը քիչ չէ ցածցնում և դրանց եկամուտը բայց, այնուամենայնիւ, ինչպէս աշխատող ձեռք՝ այդ կալուածատէրը մի կողմից կարող է աշխատել ինքը):

Ուրեմն հազար րուբլ աշխատանք ձեռք բերելու համար կամ պէտք է ապրանքը ծախել նոյն գնով, ինչ որ առաջ էր և առնել արժան և կամ ծախել թանգ: Թէ առաջին և թէ վերջին միջոցը չէ կարելի կեանքի և գործնականութեան մէջ տեսնել, որովհետև, ինչպէս ասում է ժողովուրդը «երկինքը հո փարդայով (ծածկոցով) չեն ծածկած», մանաւանդ Երևանում, ուր բաւական է, որ մի մուշտարի ընկաւ ծախողի ձեռքը, նա թէ վնաս, թէ աշխատանք պէտք է ծախէ:

Առևտուրը կանոնաւորելու համար հարկաւոր է ունենալ չափաւոր, բայց մշտական օգուտ, որ վաճառականը կարողանայ հյուսել ապագայի վրա:

Սրա համար էլ մենք կառաջարկենք երկու միջոց:

I. Ապրանքների տեսակները նրանց ծախվելու քանակութեան, գնի և ծախողի կարողութեան համեմատ բաժանել և յանձնել վաճառականներին, օրինակ մէկին տալ չիթը (կամ չթի այս ինչ կամ այն ինչ տեսակը), միւսին կտաւը, մի երրորդին մի ուրիշ տեսակը, կամ եթէ մի տեսակ ապրանք աւելի է ծախվում, մի քանի խանութների յանձնել նրա առևտուրը, մի քանիսին յանձնել շաքարը, մէկին կամ մի քանիսին թութունը (կամ նրա մի տեսակը մէկին, միւսը միւսին և այլն):

Այսպիսով ամեն մէկ վաճառական գիտէ որ գնողը այս ինչ տեսակը իրենից և ոչ ուրիշից պէտք է գնէ և նա այդպիսով ապահովված կը լինի, որովհետև նա կիմանայ իրա տարեկան ծախսը և գնի չափաւորութիւնը: Բայց այսպիսով անխիղճ վաճառականները գուցէ գործ դնեն իրանց կամքը և ինչ գնով ուզեն այն գնով ծախեն: Ի հարկէ սա անխղճութիւն է, սրա առաջն էլ կարելի է առնել, պարտաւորեցնելով, որ այդ մարդը բաւականանայ չափաւոր օգուտով, կամ պարտաւորեցնելով, որ վաճառականը այս ինչ գնից աւել կամ պակաս չը ծախի (աւել ծախելով վնասում է ժողովրդին, պակաս ծախելով դցում է ապրանքի գինը, հետևաբար վնասում է վաճառականութեանը), հակառակ դէպքում վերցնել տուգանք:

Թէև չափաւորելով օգուտը գուցէ վաճառականը չէ բաւականանայ նրանով, բայց այդ ժամանակ դարձեալ նա ապահոված է և մի փոքր էլ թող ինքը զիջանի, որովհետև այդ ժամանակ դարձեալ հիմնկվանից աւելի ձեռնտու է: Այս բանում մեծ դեր կարող է խաղալ մեծ քանակութեամբ ծախելը և մանրածախը: Այժմ Մօսկվա գնացող վաճառականը ծախում է արշին չիթը նոյն գնով, ինչ գներով որ տալիս է մանրածախսին թոփերով կամ հակերով: Տակառով շաքար առացողը գլխով ծախում է նոյն գնով, ինչ գնով որ տակառով ծախում է մանրածախներին, գնա շատ անգամ պակաս, աշխատելով վերջինիս մուշտարին ինքը խլելու: Այս բանում ևս հարկաւոր է մեծ քանակութեամբ փոխել ծախելու մի քանիսին, այնպէս որոշած գներով և մանրածախսը մի քանիսին դարձեալ որոշած գներով: Այս միջոցները աւելի արդար և աւելի ձեռնտու են, բայց դժուար կիրագործելի:

Իսկ մեր առաջարկած այս երկրորդ միջոցը աւելի ձեռնտու և կիրագործելի է:

II. Բոլորի համաձայնութեամբ նշանակել ամեն մի ապրանքի (կամ նշանաւորների) գները, պարտաւորեցնելով այս գնից ոչ աւել և ոչ պակաս ծախել (առնք գին չենք փոխում առանց ժողովրդական պահանջի, շատ շատ թանկացում և արժանացում ապրանքների վրա ինչպէս շաքարը և այլն):

Երա վրա կարող են առնել մի քանի ընտրված ապրանք, այնպէս վաճառականներից:

Այս մեր միջոցները առաջարկելու լաւ հետևանքները սրանք են՝ ա. առանց մի մարդ խանութում իր ծախսը, կարող է պահել իր մշտական հաճախորդութիւնը, ժամանակին կարող է վճարել իր պարտքը և ունենալ մեծ առևտուր, և ոչ այժմեան պէս, երբ լսում է Թիֆլիսի վաճառականի պարտքի ժամանակն և փող չհարկաւոր, ստիպված սկսում է նրա նրա մուշտարուն կանչել, արժանացնել ապրանքը, որով ընկնում է ապրանքի գինը և վնաս է առաջանում: Բ. կը վերջանան այն խարդախութիւնները, որոնք հազարներով են պատահում, երբ ստիպված է արժան ծախել սկսում է գողանալ, կամ վատ ապրանք դնել, որով գցում է վաճառականի և պատիւը և նշանակութիւնը ժողովրդի աչքում: Գ. վաճառականը չը կարողանալով ժամանակին փող հասցնել (որովհետև իր մուշտարիները խլում են) սնանկանում է, այդ ևս կը վերջանայ: Դ. աշխատելով մէջ տեղից մրցողներին հեռացնելու, մատնում են Թիֆլիսում, թէ այս ինչ կամ այն ինչ մարդը սնանկացած է, և կամ ուզում է կեղծ սնանկանալ, այսպիսով կլու-

---

հաւատում էին նրան, նրա հեղինակութիւնը խիստ ամուր էր ամբողջ շրջակայքում և խօսել նրա դէմ ոչ ոք չէր համարձակվում, վախենալով սաստկապէս պատժվել նրա հլու հպատակ դևերից: Մարդկութիւնը շատ խստապահանջ է լինում իր մանր հաշիւների մէջ, բայց երբ իր նախապաշարմունքը հազարաւոր մարդկանց մահ է պատճառում, նա ընդունում է այդ մեծ թշուառութիւնը լռութեամբ: Ցագնապի մէջ, վտանգի առաջ նախապաշարված մարդը այս աշխարհումս չէ. նա վերանում է գերբնական աշխարհը և հաւատալով իր յամառ երևակայութեանը՝ դևեր կամ սատանաներ է որոնում իր փրկութեան համար, և թէ այսպիսի ժամանակներ նրան օգնութեան հասնել փորձէր գիտութիւնը, ռամիկը, երկար չը մտածելով, կը մերժէր նրան, նախապատվելով իր գիտեցածը, այն ամենը, ինչ թողել է նրան նրա հայրերի ու պապերի անցած կեանքը: Այս նախապաշարմունքների մէջ գոյութեան լայն ասպարէզ են գտնում զանազան միթիւն ու անմիտ, ագրուկ—մարդիկ, որոնք օգուտ քաղելով ընդհանուր խաւարից, նստում են խեղճերի կուրծքին ու իրանց սարսափելի ճիրանները խրում նրանց սրտի մէջ: Այդ մարդիկ ամենայն վստահութեամբ սպառնում են մարդկանց և անպատիժ են մնում, որովհետև կեանքի այդ խաւար շրջանը նրանց համար է ստեղծվել, նրանք անբաժան են այդ խաւարից. մէկը առանց միւսի գոյութիւն ունենալ չէ կարող: Քանի՛ որ ձեր տան բակի մի անկիւնում կանգնած է անմաքրութիւնների բորբոսնած, ժահոտ կոյտը, նրա միջից անպակաս կը լինեն զանազան զարշելի ճճճուներ և որդներ, որոնք վնաս կը տան ձեր պարտէզին ու միւս բարիքներին: փորձեցէք սրբել կեղտոտութիւնները և միջատներն էլ կանհետանան:

Բայց մենք դառնանք դէպի մեր հիւանդը, տեսնենք, ինչպէս պիտի բժշկվի նա կախարդի դևերով:

Այդ օրը կախարդը պիտի անէր իր վերջին բժշկական փորձը, որից հիւանդը «կամ դեղը կը կտրէ կամ դէնը», ինչպէս ասում են մարդիկ: Մինչև այդ օրը նա միայն նախապատրաստութիւններն էր տեսել, պատրաստել էր հողը, և այսօր պիտի ցոյց տար հրաշքը: Եւ ահա ահրողրմեալի հաշւով նա գտաւ գրքի մէջ այն տեղը, ուսկից պիտի խանար վերջին ձարը: Կարդալով այդ տեղը, նրա նսեմ դէմքի կապոյտ գծերը փոխվեցան, արտայայտելով մի ուրախալի զուարթութիւն, որից պարզ կարելի էր կարդալ «յոյս»: Նա գլխեց աւելորդմեան և նշանա ու հաստ ձայնով ասաց.

—Հիւանդը անպատճառ կը լաւանայ. ես խօսք եմ տալիս:

Նապօլէոն I. Վատերլօի սարսափներից յետոյ թէ լսէր, թէ Աստուածը կամք հպատակվում է իրան, գուցէ այնքան ուրախ չէր լինի, որքան այս խեղճ ռամիկ տանտիկինը ուրախացաւ կախարդի այդ խօսքերից: Նրա չորացած դէմքի վրա ակամայ երևաց մի ժպիտ, որ իսկոյն անհետացաւ նրա գունատ շրթունքների վրա. իսկ սա նրա համար մեծ բան էր: Խորտակված ձայնով, որ կարծես ամայի ձորի միջից էր դուրս գալիս, նա ասաց.

—Ողորմի քո հոգը, Աստուած քեզ կեանք տայ, ապեր: Էլ մի ճար չունիմ, դու ու քո Աստուածը, երեխերքս խեղճ են:

Կոյր պառաւն էլ շտապեց դրամից աւել մի քանի խորհրդաւոր օրհնութիւններ ուղղել դէպի կախարդը: Սա հպարտ և հանդիսաւոր տեսք ընդունեց, և հրամայեց բերել իր մօտ մի սև հաւ, մի պղնձէ թաս և մի կտոր եղէգ:

Երբ ամեն ինչը պատրաստ էր, նա ցած, խռպոտ ձայնով ասաց. «Դէ վերջացրու տեսնեմ»: Տանտիկինը իսկոյն հասկացաւ այն խօսքերի միտքը, տեղից վեր թռաւ, մտաւ մի մթին անկիւն, մի քիչ քրքրեց այնտեղի իրերը, յետոյ դարձաւ կախարդի մօտ, ունենալով ձեռքին փալասների մի կապոց: Դողդոջուն ձեռքով, որպէս թէ վախենալով կորցնել մի ծանր թանգ բան, բաց արաւ նա կապոցը և հանելով երեք կապոյտ հնգանոց թղթադրամ, դրեց կախարդի առաջ. վերջինիս հոտառութիւնը այսպիսի դէպքերում շատ փորձուած էր, և, իսկոյն իմանալով փողերի քանակութիւնը, տհաճութեամբ ասաց.

—Այսքան ես տալիս մի ամբողջ շաբաթվայ աշխատութիւններիս համար... քիչ է:

—Պառաւը շտապեց պատասխանել:

—Քեզ մատաղ, դրանից աւել չը կայ. մեր վերջին ճար ու ճրագն այդ է. վեր առ. Աստուած ողորմած է, որդիս կը լաւանայ, վեր կը կենայ, դրա չափ էլ ինքը կը տայ:

—Եթէ լաւանայ, ես ինքս կը ծախեմ իմ արծաթի զարդերը և 15 մանէթ էլ ինձանից կը տամ, ասաց տանտիկինը:

—Լաւ, ես խղճում եմ ձեր աղքատութեան վրա. թէ չէ ուրիշի համար 50 մանէթով չէի անի այս գիրը. գիտէք, ինչ զօրութիւն ունի այս գիրը. քարին դէմ անես, կը ճաքի:

—Երկու կանայքը յայտնեցին իրանց ջերմ շնորհակալութիւնը:

—Հիմա հիւանդի չորերից մէկը բերէք, որ այս թասը դնեմ նրա վրա:

—Կախարդը վեր առաւ ջրով լցրած պղնձէ թասը, հանեց իր գրպանից մի դանակ և թասը դնելով հիւանդի արխալուղի վրա, առաջ սկսեց գրքի բաց տեղից ցած ձայնով կարդալ զանազան օտարոտի, բոլորովին չը լսած բառեր: Յետոյ դանակով մի քանի անգամ զարկեց թասի կողքին: Այս անգամ լսվում էին այսպիսի խօսքեր. «ուր է ընկեր քո, Դալիթ:—Աստ դեն ահաւասիկ եմ:—Գոչեա և զԲղայ:—Աստ դեն ահաւասիկ եմ»: Եւ այսպէս մի մի դուրս կանչելով իր հնազանդ դևերին, նա սկսեց խօսել նոցա հետ... Նա չոքեց ծնկների վրա, իր մօտ դրած փայտէ փոքրիկ արկղից հանեց մի սև բան, վառեց նրան լուցկիով: Թանձր ծուխը բարձրացաւ պղնձէ թասի վրա, յայտնելով միւս նստածներին իր ծանր, թմրեցուցիչ յատկութիւնները. և երբ մուխը արդէն պատել էր թասի չորջը, կախարդը վերցրեց եղէգը, դրեց ջրի մէջ և լսելի ձայնով ասաց. «Սօղոմոնի անուանով հրամայեմ ձեզ հալածել զդևս ի հիւանդէդ, ածել աստ, յեղէգ...» Կարճատև լռութիւնից յետոյ նա դարձաւ դէպի տանտիկինը.

—Տեսնում ես, ինչպէս կռվում են դևերը. լսում ես. տես, տես, այս մէկը, այս անիծածը, այծի գլուխ ունի, մարդու աչքեր: Հրէս մէկն էլ դուրս եկաւ, սա էլ խուլ օձի պէս է, աշխարհ սմերով. ամենից վատը սա է...

—Ընի, բոլորն էլ ընկան եղէգի մէջ...

—Տանտիկինը թէև ոչինչ չէր տեսնում ու լսում, բայց սարսափելի երկիւղով նայում էր դէպի կախարդական թասը, իսկ պառաւը ջերմեռանդութեամբ խաչակնքում էր երեսը:

—Բոլորին էլ բռնեցի, ասաց կախարդը, զգուշութեամբ ձեռքը դրեց ջրի մէջ, քթի տակ մնթմնթալով մի բան. նա նոյն զգուշութեամբ

րում են խեղճ հացը (մենք ճանաչում ենք այդ պիսիներին, բայց չենք կարծում, որ Թիֆլիզցին այնքան կարամիտ լինի, որ իսկոյն հաւատայ և կորի իր հաստարմութիւնը):

Այս բոլոր պակասութիւնները, (հասկացողի համար) մեծնշանակութիւն ունի վաճառականութեան մէջ: Եւ այս պատճառով էլ ամեն մի վաճառական պարտական է, իր անձնական և ընդհանուրի պատիւը բարձրացնելու օտարների և ժողովրդի աչքում և այդ պատճառով էլ, թողնելով անձնական հաշիւները, պէտք է աշխատի միջոցներ գտնել այդ նպատակին հասնելու: Մենք մեր կողմի, մեր կարողութեան չափ, կարողացանք առաջարկել այս երկու միջոցները. տեսնենք մեծամասնութիւնը ինչպէս պէտք է վերաբերվի մր ասածներին: Ամեն մի վաճառական, կարծում ենք, կը հասկանայ սրանց անհրաժեշտութիւնը, բայց տեսնենք՝ կաշխատե՞ն իրագործել

Ս. Տէր-Մարտիրոսեանց

ՆԱՄԱԿ ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ

Յունիսի 28-ին

Ամսոյս 26-ին երեկոյեան տասն. ժամին այստեղ ժամնեց Թիֆլիսի նահանգապետ գեներալ Գրոսման Հետևեալ օրը Նորին գերազանցութիւնը ընդունեց քաղաքի ներկայացուցիչներին և մանրամասնաբար տեղեկացաւ նրանց հարկաւորութիւններին մասին: Քաղաքացիները հետևեալ խնդիրներ արին նրանից:

1. Քաղաքային արկղից հասարակութիւնը վրճռած է ծախսել քաղաքային ուսումնարանի շինութեան համար 12,000 րուբլի, սակայն ճարտարապետները ի նկատի ունենալով որ մի օր հարկաւորութիւն կարող է զգացվիլ պրոգիմնազիայի մէջ, ուստի շինութեան նախահաշիւը կազմել են այնպէս՝ որ հարկաւորութեան միջոցին քաղ. ուսումնարանը կարելի լինի փոխարկել պրոգիմնազիայի և այդ նախահաշուի համաձայն հարկաւոր է 36,000 ր.:

Այժմ քաղաքացիք խնդրեցին լոկ քաղ. ուսումնարանի նախագիծ կազմել տալ հասարակութեան որոշած տւմարի շրջանում կամ 12—15 հազար րուբլու մէջ տեղ:

2. Այստեղ կայ մի քաղաքային տուն, որի մէջ վաղուցանից հետէ բնակվել են տեղւոյս գաւառապետները, իսկ սոցանից առաջ պրիստաւները: Չը նայելով որ վերանորոգութիւնները եղել են քաղաքային գումարով, սակայն երկար ժամանակամիջոցը՝ որի ընթացքում բնակվել են այդ տան մէջ գաւառական վարչութեան ներկայացուցիչները, առիթ է տուել կարծելու, որ այդ տունը արքունական է: Դրա մէջ կարող է տեղաւորվել քաղ. ուսումնարանը՝ եթէ գործ դրվեն անհրաժեշտ վերանորոգութիւններն ու յարմարութիւնները: Ներկայացուցիչները ցոյց տուին որ այդ տան կարկատանքի համար, զանազան ժամանակ քաղաքի դրամարկղից ծախսված է աւելի քան տասն հազար րուբլի, ուստի խնդրեցին որ կամ այդ բնակարանը վերադարձվի քաղաքին, կամ կարկատանքի փողը: Պ. Նահանգապետը բոլորովին իրաւացի գտնելով ներկայացուցչաց խնդիրքը, խոստացաւ այդ մասին չուտափոյթ կարգադրութիւն անել:

3. Քաղաքային գումար 22,000 րուբլուց դուրս գալով ուսումնարանի շինութեան համար որոշված 12,000 րուբլին, մնացեալ տասն հազար րուբլին խնդրեցին թոյլ տալ գործադրել ջրանցքի վրա:

4. Քաղաքիս սահմանակից Չիփոլիկ գիւղի բնակիչների գաղթելու պատճառաւ, դրա հողերի մի մասը տրվեցաւ օգտվելու ժամանակաւորապէս, մօտակայ Չ. գիւղի բնակիչներին: Եւ որովհետև քաղաքի հողերը շատ սակաւ են, ուստի խնդրեցին յիշեալ աւերակ գիւղի հողերից մի մասը յատկացնել քաղաքին:

5. Ախալքալաքցու համար բարօրութեան կէտ է համարված մի գունդ զօրք ունենալ քաղաքում, ի հարկէ, առևտրի կենդանութեան նկատմամբ: Այդ պատճառով էլ քանիցս անգամ խնդրել են դիվիզիօնի և կորպուսի հրամանատարներից, մի գունդ զօրք նշանակել այստեղ մնալու: Մի և նոյն խնդիրքով դիմեցին այս անգամ և պ. Նահանգապետին: Նորին գերազանցութիւնը ասաց որ դա ծանր կը լինէր քաղաքի աղքատիկ միջոցների համար, որից վճարվելու էր սպաների և զինուորների բնակարանաց վարձը:

6. «Մշակի անցեալ տարուայ վերջին համարներում մենք նկարագրեցինք թէ ինչպէս տեղւոյս քաղ. ժողովը կամենում էր հասարակական վճռով հեռացնել իր միջից կասկածելի անդամներին և թէ ինչպէս այդ փտաւորութիւնը փչվեց: Ախալքալաքը մի այնպիսի փոքր քաղաք է, որի մէջ մարդիկ, գրեթէ, բոլորը ազգականներ, սանահայրեր, բարեկամներ են միմեանց: Ուստի երբ մէկին մեղադրում էք, իսկոյն գտնվում են խնամիներ, հօրաքրոջ որդիք և այլն և այլն, որոնք ամենայն կերպ պաշտպանում են իրանց մեղաւոր ազգականին: Ցաւալի է ասել որ կան և այնպիսի մարդիկ՝ հասկացող դասից, որոնք ակնյայտնի կերպով ցոյց են տալիս որ այս կամ այն «կտրիճը» գտնվում է նրանց առանձին հովանաւորութեան տակ: Մեր կարծիքով, հասարակութեան անդամներից իւրաքանչիւրը՝ նախ քան այս կամ այն անձին պաշտպանելը, պարտաւոր է մտածել և՛ իր համքնակիչների հանգստութեան վրա: Եթէ որ կան մարդիկ՝ որոնք չեն կարող հասարակաց օգուտը նախադաս համարելով, չը պաշտպանել կասկածաւոր անձանց, գոնէ բարոյական պարտք կայ այդպիսիների վրա, ուղղել իրանց протеже-ին, որպէս զի մի գուցէ այդպիսի անձինքը յուսալով իրանց պաշտպանների վրա, աւելի ևս շատացնէին իրանց չարութիւնները:

Այժմ մի քանի գռեհաս երիտասարդներ քաղաքումս՝ ցոյց են տալիս որ ժամանակով իրանք կարող են բաւականին գլխացաւանք պատճառել մեզ համար: Ամսոյս 24-ին Ռուսաստանի գաղթականները իջևանել էին քաղաքի մօտ դաշտում, ոչ հեռու տեղական կոմանդի զինուորների վրաններից: Մեր յիշած սրիկաներից երեքը՝ փորձ էին արել գաղթական աղջկայ յպատուի վրա, ուստի թէ գաղթականներից և թէ զինուորներից փառաւոր քօթակ էին վայելել: Ցաւալին այն է որ մի երկու երիտասարդ, որոնց հրապուրել էր հետաքրքրութիւնը, ի զուր տեղը ձանակոծվեցան կատաղած զինուորներից, որոնցից մէկը այժմ պառկած է կեանքի և մահու մէջ տեղ: Դեռ բարեբաղդաբար ուչ իմացվեցաւ կռվի մասին քաղաքում, ապա թէ ոչ անմեղ ծեծուածներին պաշտպաններ կը դուրս գային և բանը կընդունէր ծանր կերպարանք: Եւ այդ բոլորը մի երկու կաթնակերների համար:

Քաղաքի ներկայացուցիչները յայտնեցին պ. Նահանգապետին այդպիսի դռաբոյս սրիկաների մասին, նմանապէս և այն մասին որ հասակաւոր սրիկաներն ևս դատաստանական կանոնների մեղմութեան պատճառով հեշտութեամբ ազատվում են պատժից և կրկնապատկում իրանց չարութիւնները:

Պ. Նահանգապետը ասաց, որ նա գաւառապետին իրաւունք է տալիս 14—16 տարեկան սրիկաներին պատժել 50—100 րօզգի խփելով, իսկ կասկածելի հասակաւոր մարդկանց համար՝ առաջարկեց հասարակութեանը, կազմել հասարակական վճիռ և իսկոյն և եթ յանձնել պ. գաւառապետին: Վերջինս իր կողմից կը տնօրինէ նոյն օրն և եթ կալանաւորել մատնացոյց արած անձին և անյապաղ ուղարկել Թիֆլիս բանտարկելու: Նորին գերազանցութիւնը ասաց որ այդ չտապելը նրա համար է, որպէս զի կասկածաւոր անձի ազգականները ժամանակ չունենան քանդել տալու հաս. վճիռը:

***

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ստացանք Բագուից, պ. Իվան Բաքայեանից 26 ր. և յանձնեցինք պ. Աւետիք Արասխանեանցին Ագուլիսի մանածողովին հասցնելու համար:

ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ մեզ գրում են, որ այս օրերս սպասվում է այնտեղ Թեմ. առաջնորդ սրբ. Սեղբակեանցը: Ժողովուրդը սպասում է—ասում է մեր թղթակիցը—որ սրբազանը գլխաւորապէս կաշխատի բարեկարգել հայ ծխական ուսումնարանները:

—

Նոյն տեղից մեզ գրում են. «Անընդհատ անձրևներից յետոյ, վերջապէս, քանի օրից ի վեր գեղածիծաղ օրեր է անում: Բուսականութիւնը չափազանց առատ է: Ցանքսերը նոյնպէս առատ են, թէև Կ. գիւղում յայտնվել է մորեխ և մի երկու գիւղերում ևս կարկուտը վնասել է արտերին, սակայն ընդհանրապէս վերառած առատութիւն է»:

—

ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ մեզ գրում են հետևեալը. «Այստեղ գտնվում է մի քանի տարուց հետէ մի չէրքէզուհի, 30—35 տարեկան կին: Այժմ նա ցանկանում է ընդունել հայ-լուսաւորչական դաւանութիւնը և ամուսնանալ մի հայի հետ: Այդ նպատակով նա ուզում է մի խնդիրք ներկայացնել սրբ. առաջնորդին նրա այստեղ գալու ժամանակ: Այդ կնոջ անցեալը շատ տխուր է եղել: Ծնողներին նա չէ յիշում և մինչև ցայժմ դեռ ևս չը գիտէ կենդանի են նոքա թէ մեռած: Նա կարծում է որ դեռ շատ մատաղ հասակում, ծնողքը ծախել են կամ ընծայել են նրան մի բէյի: (մահմեդական աշխարհում թէ ինչպէս անարգված է կինը՝ այդ յայտնի է, ուստի զարմանալի չէ ծնողների այդպիսի վարմունքը. ինձ անձամբ յայտնի է մի դէպք, երբ կովկասեան լեռների բնակիչների գաղթականութեան մեղմանալու միջոցին, մի չէրքէզ՝ իմ ներկայութեամբ առաջարկում էր մի կօզակի օֆիցէրին գնել իր սեայօնք, գեղեցկուհի աղջիկը): Այդ բէյի տունը նա մեծացել է և մի քանի տարի առաջ միայն՝ բէյի հաճութեամբ եկել է այստեղ, և ծառայում էր մի գերդաստանի մէջ»:

—

«Каспiи» լրագիրը հաղորդում է, որ հայ յայտնի քարոզիչ Ճերմակեան վարդապետը նշանակված է Էջմիածնի ճեմարանի տեսուչ:

—

ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ մեզ գրում են հետևեալը. «Ռուսիայի գաղթականները այստեղից են անցնում: Շատ տխուր տեսք են ներկայացնում նրանք: Կիսամերկ, բոբիկ, տապից այրված մարմնով. դէմքերի վրա նկատվում է մի տեսակ բըթութիւն, վհատութիւն, պարզ է, որ անվերջ հեռանկարը շատ չէ հրապուրում նրանց: Այստեղ մարդս ակնյայտնի տեսնում է գաղթականութեան ծանրութիւնը իր բոլոր անհրապոյր մեր-

---

դուրս բերեց ջրից եղէգը, որի երկու ծակ ծայրերն այժմ փակած էին դեղին մոմով, եղէգի գլխին մի քանի խօսքեր էլ կարդաց, երբեմն գոչելով. «հանգստացիր անզգամ», երևի չար դևերը եղէգի մէջ էլ հանգիստ չէին մնում:

—Հիմա այս եղէգը տարէք, թաղեցէք հանգստարանում: Պէտք է թաղել այն գերեզմանի մօտ, որ առաջինը կը պատահի ճանապարհի վրա: Բայց վայ այն ննջեցեալին, որի մօտ կը թաղվի սա. հանգստութիւն չեն տալու նրան այս անիծեալ դևերը: Բայց ահա մոմի վրա էլ մի քիչ բամբակ կը կպցնեմ, մի երկու ասեղ էլ կը խրեմ մէջը և այն ժամանակ ոչինչ չի լինի:

—Կախարդի ձեռից սարսափելի եղէգը առաւ մի բարձրահասակ աղջիկ, որ մինչև այդ ժամանակ աննկատելի նստած էր մի խոր ու խաւար անկիւնում: Նա գնաց հրամանը կատարելու:

—Հիմա էլ այս երկու ճարը կը շինեմ:

—Նա հանեց իր գրպանից մի ոչխարի թիակ և մի փայտէ գրիչ. մորթեց սև հաւը և գրիչը թաթախելով նրա տաք արիւնի մէջ, սկսեց գրել ոսկորի վրա կախարդական թիլիսման: Վերջացնելով այդ գործողութիւնը, նա երկու կտոր երկար ու նեղ թղթի վրա գրեց նոյն արիւնով մի քանի բաներ ևս:

—Այս թիակը կը դնես հիւանդի գլխատակին, իսկ այս երկու՝ գրերը պիտի թաղես չէմքի մէջ տեղում, քանդելով երկու առանձին փոս չամիչուրով. ամեն առաւօտ կը լուանաք հիւանդի երեսը և ջուր կածէք այդ գրերի վրա:

—Ցանտիկինը վերկացաւ այդ հրամանը իսկոյն կատարելու համար. Նա մօտեցաւ հիւանդին և մի քիչ բարձրացնելով բարձերը՝ դրեց թիակը նրանց տակին. Նրա հայացքից չը կարողացաւ ծածկվել մնալ մի հանգամանք, որ իսկոյն յայտնեց կախարդին.

—Հէնց որ գլուխը բարձրացրի և թիակը դրի տակին, իսկոյն աչքերը բոլորովին փակեց:

—Տեսա՞ր, ասաց կախարդը.—դևերը դուրս են եկել, նա հանգստացել, քնել է: Թողէք հանգստութեան քնի: Լաւ կը լինի, լաւ...միամիտ կացէք:

—Բոլորն էլ ուրախացան և օրհնեցին նրան:

—Նա հաւաքեց իր բոլոր պարագայքը և վեր կացաւ որ գնայ:

Սպասիր, հաւը եփեմ, կեր ու յետոյ գնայ:

—Ցնաշէն, այն հաւի միսը ուտել չի կարելի, դէն ցցիր: Նրա ամբողջ մարմինը հնարքներով լցված է այժմ:

—Ցանտիկինը երկու մատի ծայրով բռնեց հաւի մի ոտից և զգուշութեամբ դուրս տարաւ: Իսկ կախարդը ողջութիւն ցանկալով հիւանդին, դուրս գնաց, ասելով որ միւս օրը կրկին կայցելէ հիւանդին: Ցանեցիք, մոռացան իրանց վիշտը և սկսեցին խօսել ուրիշ բաների վրա, գովելով մանաւանդ կախարդի զանազան դէպքերում ցոյց տուած հմտութիւնն ու իմաստութիւնը:

—

Թ... գիւղի համար կախարդը մի երկնաւոր պարգև էր: Այս գիւղը ընկած լինելով մի խուլ անկիւնում, տարէնը մի անգամ հազիւ էր տեսնում այսպիսի մարդկանց: Ուստի երբ կախարդը դուրս եկաւ մեզ ծանօթ խրճիթից, նրան շրջապատեց մի խառնիճաղանճ ամբոխ. ամեն մէկը ուզում էր տանել նրան իր տունը և իր սրտին մօտիկ որ և է բանի ճակատագիրը իմանալ նրանից: Ամեն առաստաղի տակ կախարդը լաւ հիւրընկալութիւն էր գտնում, ստանում էր բազմաթիւ հաւեր, ձու, իւղ, պանիր, նմանապէս և դրամ: Մի քանի տներում նա կատարեց իր հեշտ բժշկութիւնը հիւանդների վրա, բաւական գրեր գրեց չար աչքից և զանազան վտանգաւոր պատահարներից ազատ մնալու համար: Մանաւանդ, երբ գիւղում տարածվեցաւ այն լուրը, թէ Դանէլենց Սահակը (մեզ ծանօթ հիւանդը) որ մինչև այդ օրը մեռած էր համարվում, լաւանում է կախարդի ձեռքով, վերջինիս հռչակը աւելի մեծացաւ. այնպէս որ գիւղի յայտնի բժիշկը, դալլաք-Ցականը իզուր չէր սկսել զայրանալ իր դէմ յայտնված այդ հզօր ախոյեանի վրա, որ պիտի ցածրացնէր իր անունը: Նա շուարած մնաց, երբ լսեց, որ Սահակը լաւանում է այդ մարդու ձեռքով. ինքը, Ցականը, իր ձեռքով երեք անգամ եղջիւրով մոյդ կարմիր արիւն էր հանել հիւանդ Սահակից, զանազան բանջարեղէն էր եփել, գլխին ու ոտներին տուել, բայց իր հանճարը այժմ յաղթուած էր համարում գրբացի գիտութեան առաջ: Նա փորձեց ագիտացիա սկսել կախարդի դէմ, նրա զոհերը իր ճանկը գցելու համար, բայց այստեղ էլ յաղթված պիտի համարէր իրան. ամենքը ասում էին, որ Ցականի «աչքը չի վեր առնում»...:

Այդ օրը կախարդը հանգիստ հաւաքեց առատ և հարուստ հունձ, իսկ երբ հասաւ գիշերը՝ նա չքացաւ ուրուականի պէս:

Միւս օրը կէսօրին գիւղի եկեղեցու զանգակը տխուր ղօղանջում էր. ամենքը գիտէին, որ այդ օրը ննջեցեալ կայ. ամենքը թողեցին իրանց գործերը, մինչև ննջեցեալի թաղելը, որովհետև սպահական հրեշտակը դեռ սաւառնում էր գիւղի վրա: Մեզ ծանօթ խրճիթի բակից դուրս եկաւ գիւղացի մարդկանց մի փոքրաթիւ խմբակ, որ տանում էր իր հետ մի աղքատիկ դագաղ: Աւելորդ է ասել, որ դա Սահակն էր: Բակում կանգնած կանանց խումբը աղէկտուր ողբով յուղարկաւորում էր դագաղը: Մարդկային սիրտը շատ թոյլ է այդպիսի վշտահար ամբոխի դառն ողբը մանրամասնութեամբ լսելու և գրելու համար:

Բայց որքան քարակասիրտ, կամ կարծրասիրտ լինէր մարդ, չէր կարող չը լսել լացողների ստուար խմբի միջից վեց տարեկան երեխայի աղիողորմ աղաղակները. «հայրիկ, հայրիկ»: Ցանտիկնոջ ոչինչ մի մխիթարութիւն հնարաւոր չէր. նա միայն գոչում էր. «տունս քանդվեց, երեխերքս պիտի հաւաքեմ, գնամ ջուրն ընկնեմ»: Աղքատի տունը քանդվելը պարունակում է իր մէջ մի ահագին դրամա, որին այնուամենայնիւ լաւ սովորած են մարդիկ: Բայց մեթէ մեռնողի ետևից կը մեռնվի: Որքան անտանելի լինի թշուառութիւնը, բայց նրան ոչ ոք չի մերժի, երբ բանը ապրելուն է վերաբերվում:

Նոյն երեկոյեան գիւղի մի ծայրում մի քանի մարդիկ խօսում էին խեղճ Սահակի Ֆիզիքական մահուան և դրանից առաջացած նրա ընտանիքի բարոյական և նիւթական մահուան մասին. չը մոռացան և կախարդի կողոպուտը, մէկը համարձակվեցաւ յայտնել, որ կախարդները խաբեբայ են. բայց մի ուրիշը ընդհատեց նրան.

—Կարելի՞ է միթէ այդպէս ասել. այդտեղ խաբէութիւն չը կայ: Մեղաւոր էր միայն հանգուցեալի աղջիկը, որ անզգուշութեամբ խոր չէ թաղել դևերով լցրած եղէգն: Այսօր առաւօտը գտել են եղէգը գերեզմանից հեռու ընկած, գետինը քանդքանդուած, մինչև որ մեռեալի կողքն էլ բաց է եղած: Բոլորն ասում են, որ սատանէքն ու դևերն դուրս են փախել ու կրկին մտել խեղճ Սահակի մէջ ու սպանել նրան: Հանգուցեալի կինը ամենից շատ է հաւատում այս բանին, որովհետև, ինչպէս ասում է, ինքն այսպէս բաներ շատ է լսած ու տեսած:

Լսողները զարմացքով նայեցին միմեանց վրա, գլուխները շարժեցին ի նշան հաւանութեան ու լռեցին:

Լէօ

կութիւնով։ Եւ ի՞նչպէս պէտք է բնակվեն խեղճերը իրանց նոր բնակութեան տեղում, որքան պէտք է առաջին անգամ նեղվեն օդից, հողի առանձնայատկութիւններից և այլն, մինչև կընտելանան երկրին։ Այս գաղթականներին տեսնելիս մարդուս երևակայութեան առաջ պատկերանում է նոյնպիսի գաղթականների դրութիւնը մի քանի դար առաջ, երբ ասիական բռնակալները խաղալով ազգերի ճակատագրի հետ՝ սրի առաջն առած մարդկանց բազմութիւնը մի տեղից փոխադրում էին միւս տեղը։ Ներկայ գաղթականները ճանապարհորդում են սեփական երկրի մէջ և իշխանութիւնը միշտ պատրաստ է օժանդակել նոցա, այն ինչ բոլորովին հակառակն էր անցած դարերում։ Ո՞րքան զոհեր են գնացել թէմուրլանգների սրին, Շահ-Աբասների կատաղութեանը՝ մրտածում է մարդ և ծանր է դառնում սրտում»։

—

Մեզ հաղորդում են, որ Թիֆլիզում կազմվել է մի թարգմանչական խումբ ռուս յայտնի հեղինակների նշանաւոր գրվածքները հայերէն թարգմանելու նպատակով. ներկայումս խումբը թարգմանում է Լերմոնտովի «Герой нашего времени» «Մեր ժամանակի հերոսը» վէպը։

—

Մեզ հաղորդում են. «Այս տարի Վէլիսցիխա գիւղում ծաղիկը սարսափելի կոտորածներ գործեց։ Շատ անգամ մէկ օրումը թշուառ ծնողները իրանց միքանի զաւակներից զրկվում էին։ Ապրիլ ամսից մինչ ցայսօր 450 չափ զոհ է գնացել թէ չափահասներից և թէ մանուկներից։ Սկաւլատինն էլ սկսել է նոր մուտ գործել այստեղ, երևի պակասը լրացնելու։ Բացի այս կորուստները մայիսի հեղեղը ոչնչացրել է այստեղ մօտ 20 այգի, ծործորի ափին եղածներիցը։ Ամռայս 20 սատրիկ անձրևեց Ախալխում, բայց քաղաքիս դիրքը լեռնոտ լինելով, մեծ հեղեղ անցի չէ ունենում այստեղ, որովհետև ջուրը հասելով զառիվայրի վրա քաղաքից դուրս՝ անվնաս ծործորների միջով է ժողովվում։ Բայց նոյն օրը Ախալխից դուրս Թիֆլիս տանող առաջին իջևանի ճանապարհին մի հայ կառավար խեղդվում է իր չորս ձիաներով։ Այս տարվան բերքը շատ յաջող է մեղանում, ամենքը գոհ են դաշտերիցն ու այգիներից, եթէ միայն Եղիա մարգարէն չի բարկանայ և չի ուղարկի նըրա վրա իր սպառիչ կարկուտը»։

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԷԼԻ ՄԷԿ ԶՈՀ

ԿՈՄԷԴԻԱ ՀԻՆԳ ԱՐԱՐՈՒԱԾՈՎ,

հեղինակութիւն

Գաբրիէլ Սունդուկեանցի

գինն է 1 ռուբլի.

վաճառվում է Թիֆլիսում կենտրոնական և կովկասեան գրավաճառանոցներում։

Խնդրում ենք այն յարգելի պարոններին, որոնք յանձն են առել գտնելու բաժանորդներ Սանդալի „Վիշապի“ համար, ուղարկեն մեզ իրանց հասցէները, որ կարողանանք գրքերը հասցնել ըստ պատկանելոյն հետևեալ հասցէով.

Тифлисъ. Головинскій проспектъ, домъ Ананова, кв. 30, Софія Петросянъ.

3—6

Գ. ՇԱՀՎԷՐԴԵԱՆԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ, Թիֆլիսում, ընդունվում է Կ. Պօլսի „ԱՐԵՒԵԼՔ“ լրագրի բաժանորդագրութիւնը։ "Արևելք" լրագրի բաժանորդագինն է՝ տարեկան . . . . 20 ր.

վեց ամսվանը . . . . 10 ր.

Հատով ծախվում է . . . . . . 10 կ.

Բաժանորդագրութիւնը ընդունվում է ամեն ամսի 1-ին և 15-ին։

9—20

ՐԱՖՖԻ

„ՋԱԼԱԼԷԴԴԻՆ“

տպված է հեղինակի պատկերով

ԳԻՆՆ Է 1 ՌՈՒԲԼ

Թիֆլիսում վաճառվում է

Հեղինակի մօտ,—„կենտրոնական գրավաճառանոցում“,—կովկասեան գրավաճառանոցում,—Շահվերդեանի պավիլիօնում,—Շահինեանցի և Տէր-Յովսէփեանցի ծըխախոտի մագազիններում։

Օտարաքաղաքացիք պէտք է դիմեն հեղինակին այդ հասցէով.

Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“.

14—20

ՍԱՆԴԱԼ

„ՎԻՇԱՊ“

(Տաճկահայ պանդուխտ մշակների կեանքից)

Գինն է 40 կոպ.

Հրատարակութիւն Ս. Սարգիսբէգեանի։ Թիֆլիսում վաճառվում է—կենտրոնական և կովկասեան գրավաճառանոցներում, Շահվերդեանի պավիլիօնում և Շահինեանի ծխախոտի Մագազինում։

Օտարաքաղաքացիք կարող են դիմել հետևեալ հասցէով.

Тифлисъ. Головинскій проспектъ, домъ Ананова, кв. 30, Софія Петросянъ. 3—6

Ամենապատիւ Սրբազան Տեղակալի հրամանով, առաջիկայ 1884—1885 ուսումնական տարւոյ սկզբին Գէորգեան Ճեմարանի վեցերորդ դասատան և առաջին լսարանի մէջ կընդունվեն տաս-տաս գիշերօթիկ աշակերտներ. իսկ միւս դասարաններում ի ս պ ա ռ ընդունելութիւն չի լինի։ Այս մասին պատիւ ունիմ յայտնելու բոլոր խնդրատուներին „Արարատ“ ամսագրի և միւս լրագիրների միջոցով։

Տեսուչ ճեմարանի Ա. Նահապետեան

3—3

Ներսեսեան Դպրանոցի բարձր դասատան աշակերտ քաղաքում ամառս ընդունում է պատրաստել աշակերտներ, ձեռնտու պայմաններով։ Հարցնել խմբագրատանը։

3—5

ՊԱՍՏԱՌՆԵՐ (ОБОИ)

Ամենանոր նկարներով եկող սեզօնի համար ստացված են մեծ քանակութեամբ

ԵՂԲ. ՏԱՐՆՕՊՕԼԻ

Օդէսայի գործարանի պահեստում։ Լօրիս-Մէլիքօվսկայայ փողոց (փոստային), Զուբալօվի տունը, հոգևոր սեմինարիայի հանդէպ։

ԲՈԼՈՐ ՊԱՍՏԱՌՆԵՐԻ ԳՆԵՐԸ ԳՈՐԾԱՐԱՆԱԿԱՆ ԵՆ՝ 10 ԿՈՊԷԿԻՑ ՍԿՍԱԾ։ 13—30

ԲՕՄԱԶԷՅ! ԲՕՄԱԶԷՅ!! ԲՕՄԱԶԷՅ!!!

Գործարանական գներով Անգլիական մագազինում, Արծրունու Գալէրէյում։ Նոյն տեղը ուրիշ տեղերից 30% էժան են ծախվում՝ ծալվող աթոռներ, սեղաններ և մոհճակալներ, կլէօնկա, գուլպաներ և վանկապաններ, բիսկվիտներ, կակաօ և շօկօլադ. պօրտ-սիգարներ, փողի քիսաներ. խոզանակներ զանազան տեսակ, հրացաններ, ատրճանակներ և թամբեր. թիեր, ականոտներ և բահեր։ Թէյ առաջին հունձի և այլն։

3—10

ՇՈՒՏՈՎ ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԱԿ ԿԸ ՄՏՆԻ

„ԿՈՂՈՊՏՎԱԾ ԵԿԵՂԵՑԻ“

վերնագրով մի հայերէն

ՎԷՊ

ԹԻՖԼԻՍՈՒ ԿԵԱՆՔԻՑ

ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ԼՈՒՄԱՅԻ

„ԱՂԲԻՒՐ“

Լոյս տեսաւ № 7 (Յունիս) և ուղարկուեց բոլոր բաժանորդներին։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

№ 7

Աքաղաղ (ոտանաւոր) . . . . Ս. Քամալեանց
Ազատիչ մակոյկը . . . . Զօկ
Թուփի տրտունջը . . . . Ազ. Սանեան.
Հսկայ-Մրջիւն (Շարունակութիւն) Թարգ. . . . . Տ. Գիւզալեանց
Արտուտ (բանաստեղծութիւն) . . . . Սրբինգ

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ

Բուսական աշխարհից (անմշակ ու մշակուած ծառի կեանքից) . . . . Կ. Կ. Մ.-Շահ.

ՀԵՏԱՔՐՔԻՐ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ջուկչէյ անուանուած ցեղի մանուկները։ Միջատներն իբրև կերակուր։

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ

Կապիկն ու շունը . . . . Օր. Կ. Ասլան.
Մանուկ ճանապարհորդներ։
Կոյր։

ԶՈՒԱՐՃԱԼԻՔ

Թուաբանական խնդիր։ Հետաքրքիր թիւ։ Հանելուկներ։ Գեղջկուհի և աղաները։ Աչքակապուկ (մանկական խաղ)։ Շուտասելուկ։ Բեբուներ։ Նախընթաց № №. 5—6-ի մէջ եղած հանելուկների բացատրութիւնները։

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

Ջան գիւղում, ջան ծաղիկ (ժողովրդական երգ նոտաներով)։

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՍՏԱՄՈՔՍԱՅԻՆ ՑԱՒԵՐԸ

ՊԷՊՍԻՆԵԱՆ ԳԻՆԻ „ԲՈՒԴՕ“

Այս գինին շատ համեղ է և 25 տարիների ընթացքում աջողութեամբ գործ է դրվում հետևեալ դէպքերում. ԱԽՈՐԺԱԿԻ ԲԱՑԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ, ՍՏԱՄՈՔՍԻ ՑԱՒԵՐ, և ԱՆԿԱՆՕՆ ՄԱՐՍՈՂՈՒԹԻՒՆ։

Պէպսին „Բուդօ“ ճանաչված է փարիզի բժշկական Ակադէմիայից և ստացել է առաջին մեդալներ հետևեալ աշխարհահանդէսներին՝ ՓԱՐԻԶԻ 1867 Թ., ՎԻԷՆՆԱՅԻ 1873 Թ. ՖԻԼԱԴԷԼՖԻԱՅԻ 1876 Թ. ՓԱՐԻԶԻ 1878 Թ.։

Paris: Hottot—Boudault, 7, Avenue Victoria.

Կովկասի համար պահեստ. ԴԵՂԱՏԱՆ ԱՊՐԱՆՔՆԵՐԻ ԱՌԵՒՏՐԻ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ԹԻՖԼԻՍԻ ՄԷՋ։

32—80 (և. շ.)

Տպագրութեան համար բոլորովին պատրաստ են և շուտով մամուլի տակ կը մտնեն իմ թարգմանած հետևեալ ՉՈՐՍ գրքոյկները։

I. „ԿՆՈՋ ԿՈՉՈՒՄԸ ԵՒ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ“ հեղ. ԼՈՒԻԶԱ ԲԻՒԽՆԵՐԻ.

II. „ՈՍԿԷ ԲԶԷԶ“ (ժողովրդական վէպ ամերիկական կեանքից) հեղ. ԷԴԳԱՐ ՊՕ.

III. „ԻՆՉՊԷՍ ԿՈՊԷԿԸ ՄԻԼԻՕՆ ԴԱՐՁԱՒ“ (մանկ. վէպ անգլիական կեանքից) հեղ. ՏԻԿԻՆ ԲԱՈՒԷՆԻ.

IV. „ԱՆԴԱՄԱԼՈՅԾ“ (մանկ. վէպ դանիական կեանքից) հեղ. ԱՆԴԵՐՍԷՆԻ։

ՉՈՐՍ գրքոյկի բաժանորդագինն է 1 ռուբլի։—Գրքոյկները հետըհետէ լոյս կը տեսնեն մինչև առաջիկայ Սեպտեմբերի վերջը։ Ուստի խոնարհաբար խնդրում եմ այն յարգելի տիկնանց և պարոններին, որոնք բաժանորդներ գտնելու նեղութիւնը յանձն էին առել, փութան ուղարկելու մեզ բաժանորդաթերթը և դրամը, որպէս զի առանց յետաձգելու, ճշտութեամբ կարողանայինք որոշել տպագրվելի օրինակների քանակութիւնը։—Օտարաքաղաքացիք դիմում են այս հասցէով։ Тифлисъ, Григорію Шахъ-Будагянцу, Абасъ-Абатская площадь, д. № 8.

Գրիգոր Շահբուդաղեանց

3—5

№ 65

ներբ։

ая

в.